

УДК 371

Освіта як система. Тріада «Людина–Освіта–Держава»

Олена БИКОВСЬКА,

доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Інституту екології економіки і права, завідувач кафедри позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Людина–Освіта–Держава. Саме ці три категорії визначають розвиток людства і цивілізацій. У XXI ст. розпочався третій історичний суперцикл і постіндустріальна світова цивілізація [14; 23]. Все, що ми маємо сьогодні – архітектура, медицина, техніка, технології та багато іншого, – результат освіти. Життя будується на знаннях, а знання опановують шляхом освіти.

Освіта. Образование. Адукацыя. Education. Éducation. L'éducation. Bildung. Educació. Edukacja. Παιδεία. Istruzione. Výchova a vzdelávanie. Oktatási. Izglītības. Švietimo. Haridus. Білімі. Eđitim. Тəhsil. განათლება. Чрррррррррр. 7777. 编队. 形成. ... І це ще не повний перелік назв освіти різними мовами у різних державах на різних континентах, що свідчить про феномен освіти і її вагомість.

Якою стане цивілізація цього історичного суперциклу? Які надбання чи втрати матиме людство, суспільство і держави? Що отримають наші нащадки?

Варто констатувати, що категорія «освіта» як гранично загальне поняття відоме давно. Але і сьогодні відбуваються неабиякі дискусії навколо нього.

Отже, розглянемо освіту як систему, розкриємо її сутність і цілісність як об'єкта, виявимо і представимо внутрішню і зовнішню будову, різноманітні компоненти. Особливу увагу приділимо питанню освіти як основи цивілізації у тріаді «Людина–Освіта–Держава».

Освіта: сутність поняття

Зазначимо: єдина теоретична картина освіти можлива за умови цілісного уявлення про освіту як системний об'єкт, розуміння сутності, структури, організації, функціонування і розвитку.

У загальнометодологічному аспекті освіта – сукупність положень, що є предметом теорії систем, системного підходу, системного аналізу. Т. Парсонс зазначав: «Поняття системи настільки значуще для науки, що на рівнях високої теоретичної спільності без цього поняття наука існувати не може. Якщо у взаємозалежності компонентів не існує одноманітності, то не існує ніякої наукової теорії» [18]. Основоположник теорії систем Людвіг фон Берталанфі визначав систему як комплекс

взаємодіючих елементів або як сукупність елементів, що перебувають у певних відносинах один з одним і з середовищем [1]. В. М. Садовський наголошував, що найчастіше цей термін вживають для позначення певної упорядкованої кількості елементів [20].

Зазначимо, що, за теорією систем, освіта як ціле буде більше, ніж сума її частин. Отже, розглядати освіту потрібно цілісно з урахуванням об'єднання частин у ціле, що забезпечить можливість грамотно розробляти основні положення освіти (законодавчі, організаційні, кадрові, педагогічні, економічні тощо) та її інтенсивно розвивати в цілому. Здійснюючи науково-методологічний аналіз освіти як системи, розглянемо її в двох основних ракурсах: як підсистему цивілізаційної системи; її систему, характеристику та структуру.

Освіта як підсистема

Освіта як підсистема і система нижчого порядку є складовою цивілізаційної системи. Це зумовлено тим, що освіта завжди нерозривно пов'язана із цивілізаціями. Цивілізації впливали на освіту, а освіта – на цивілізації.

Поняття «цивілізація» (від лат. *civilis* – громадський, суспільний, державний, громадянський) ввів у науковий обіг у 1756 р. французький просвітник Оноре Габріель Мірабо, трактуючи його як суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості [23].

У Словнику іншомовних слів поняття «цивілізація» тлумачать як «рівень суспільного розвитку і матеріальної культури (який визначається розвитком продуктивних сил), досягнутий даною суспільно-економічною формацією» [19]. Г. П. Клімова у праці «Освіта і цивілізація» зазначає: «Взаємозв'язок і взаємодія здійснюються у двох напрямках: від цивілізації до освіти і від освіти

до цивілізації. Перший напрям характеризує залежність освіти від цивілізації і її детермінацію соціокультурними потребами і умовами, другий – впливом освіти на розвиток цивілізації» [12].

Водночас дослідниця вказує: «Підвищення ролі освіти в житті суспільства потребує з'ясування самого поняття «освіта». Це поняття багатоаспектне, що обумовлює складність його визначення. Відчутність інтегрального поняття примушує дослідників постійно виділяти то один, то інший аспект, який відповідає його конкретним пізнавальним завданням. Це породжує розходження дефініційного порядку, тягне за собою заміну одного поняття іншим, робить нечітким понятійний апарат для дослідження освіти» [там само].

Варто констатувати, освіта – дефініція, яку складно досягнути.

Нині наявні понад 500 визначень освіти, представлених у нормативних документах, підручниках, посібниках, інформаційних джерелах, результатах досліджень в Україні й інших державах. Визначення освіти зумовлюють рівень відкриття нових знань, історичні етапи розвитку суспільства і держав, цінність людини.

Сутність освіти відображено у розумінні освіти як феномена. При цьому феномен (грец. *φαινόμενον* – те, що з'являється) – явище, що дано нам досвідом [2]. Виникнення і цілісність освіти зумовлені двома головними чинниками – людиною і державою, пов'язаними із соціальним (людським) досвідом.

Передусім, освіта як категорія нерозривно пов'язана з людиною. Освіта є там, де є людина і людство загалом, тобто «всі люди в цілому, людська спільнота, сукупність людей» [15].

Феномен освіти зумовлює сукупність знань людини, здобутих під час навчання і передачі цих знань від покоління до покоління у відповідних умовах. Освіта – значний масив (коло) людей, які пов'язані, охоплені і взаємодіють з освітою. Адже освіта – природна потреба і прагнення людини до інформації і знань.

Зазвичай, дитина у віці 2–3-х років йде у дитячий садочок і протягом ще 20 років проводить своє життя у закладах освіти різних типів – школа, позашкільний заклад, училище, коледж, ВНЗ. Надалі, у дорослому віці – як батько, мама, дідусь, бабуся – коли навчаються діти й онуки, також пов'язані із закладами освіти різних типів. Крім цього, природна потреба до інформації і знань спонукає людей різного віку до «навчання впродовж життя».

При цьому конкретна людина і людство в цілому постійно розвиваються. «Із звичайного виду тропічних екосистем людство перетворилося на геологічну силу планетарного масштабу, що впливає на всі оболонки Землі і навіть космос» [там само]. Освіті властива форма «знайома незнайома». У результаті, освіта впливає на людину і людство, а людина і людство – на освіту.

Узагальнюючи, зазначимо, що освіта як підсистема цивілізаційної системи є багатоаспектним суспільним явищем. Функціонування освіти зумовлене взаємодією людей і діяльністю держав. Освіта має педагогічні, філософські, соціальні, психологічні, культурологічні, економічні та інші характеристики й функціонує в політичному, економічному і соціальному середовищі, де постійно вступає в складні взаємодії з культурою, наукою, технікою тощо.

Водночас особливе значення для освіти як складової цивілізаційної системи її життєдіяльності має *досвід*. Це зумовлено тим, що освіта історично детермінується накопиченням знань, розвитком знарядь праці і способами діяльності.

Вважають, що «досвід – відображення в людській свідомості законів об'єктивного світу і суспільної практики, одержане в результаті активного практичного пізнання. Сукупність практично засвоєних знань, навичок, знання життя, засноване на пережитому, випробуваному» [7]. А також: «Соціальний досвід – це людський досвід, розглянутий у плані його значущості для громадського життя людей або, що майже те саме, – для життя людини як суспільної, соціальної істоти» [16].

Отже, соціальний (людський) досвід варто розуміти як сукупність надбаних знань, вмінь, цінностей, культури. При цьому, знання є результатом пізнавальної діяльності, вміння – практичної діяльності, культура – творчої діяльності, цінності – соціальної діяльності.

Система освіти

Система освіти як підсистема цивілізаційної системи і система нижчого порядку має багато зовнішніх, цілісних ознак. За типом освіта є соціальною системою, або системою соціального типу, в переплетенні історико-культурних і соціально-економічних умов. Для освіти як системи з позиції зовнішніх властивостей характерними ознаками є: цілісність, відкритість, цілепокладання, результативність, інституційність, ієрархічність, нелінійність.

Розглянемо їх детальніше.

Цілісність освіти

Система освіти складається з великої кількості компонентів, що взаємопов'язані і взаємодіють між собою. При цьому кожен із складових системи освіти є підсистемою освіти і системою нижчого порядку, тобто утворює свою систему. Наприклад, дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна освіта є складовими системи освіти і водночас створюють свої системи. При цьому, ціле освіти як системи завжди буде більше, ніж сукупність її складових.

Відкритість освіти

Відкритість освіти як зовнішньої ознаки зумовлюється тим, що основними замовниками освіти є люди і держава. Відкрита система перебуває у

стані постійної взаємодії (обміну) зі своїм навколишнім середовищем [3] і передбачає динамічну взаємодію з навколишнім світом [10].

Освіта як відкрита система залежить від політичних, економічних і соціальних змін. При цьому освіта здатна розвиватися і оперативно реагувати на зміни соціокультурних та освітніх потреб і мотивів її замовників.

Цілепокладання освіти

Цілепокладання є основою формування мети як суб'єктивно ідеального образу бажаного і втілення її в об'єктивно-реальному результаті діяльності [24]. Цілепокладанням освіти як підсистеми цивілізаційної системи і системи соціального типу є розвиток соціального (людського) досвіду.

Трьома найважливішими завданнями освіти у рамках соціального (людського) досвіду є: по-перше, засвоєння досвіду попередніх поколінь; по-друге, збагачення і примноження цього досвіду; по-третє, – передача досвіду наступним поколінням.

Людське життя можна представити у вигляді естафети з передачею естафетної палички.

Гравці стоять на певній відстані один від одного. На стартовій лінії знаходиться гравець, який тримає в руках естафетну паличку. Необхідно взяти її в руки, пронести і передати далі.

Результативність освіти

Система освіти завжди орієнтована на результат. Результати освітньої діяльності відображаються у досягнутих зовнішніх і внутрішніх цілях. Залежно від мети результатом освіти є документ про освіту (атестат, диплом, свідоцтво тощо) та/або освітні результати (знання, вміння, цінності, культура чи компетентності).

Інституціоналізація освіти

Інституціоналізація (від лат. *institutum* – встановлення, звичай, заклад) є процесом перетворення будь-яких соціальних відносин у соціальний інститут [9].

Характерною ознакою освіти є наявність інституції – закладу. Серед них – дошкільні заклади, загальні середні заклади, позашкільні заклади, професійно-технічні заклади, вищі навчальні заклади та ін.

Ієрархічність освіти

Ієрархічність є порядком підпорядкованості «нижчих ланок вищим, організацією їх у структуру на зразок дерева»; принципом управління в централізованих структурах. Ієрархічність освіти відображається в ієрархії цілей, структур, плануванні, управлінні, класифікації тощо.

Нелінійність освіти

Нелінійність освіти визначається безліччю елементів, багатовекторністю і багатоваріантністю ідей, цілей, потреб та вимог, наявністю багатокритеріального управління.

Узагальнюючи, наголосимо, що освіта як будь-яка галузь має закономірності і чіткі ознаки.

Для освіти, передусім, характерним є наявність інституції – закладу.

По друге, освіта є цілеспрямованим процесом, який, зазвичай, охоплює навчання, виховання, розвиток, соціалізацію.

По третє, для освіти обов'язковою вимогою є результат, як-от документ про освіту (атестат, диплом, свідоцтво) та/або освітні результати (знання, вміння, навички, цінності чи компетентності).

Основною категорією, що характеризує стійку впорядкованість у просторі і часі компонентів системи та їх зв'язків, внеску кожного компонента у формування цілісних якостей системи, є внутрішня структура системи освіти. Т. Парсонс вказує: «Оскільки знання наші про систему у цілому на цей момент достатньо обмежені, то ми, по суті, маємо на конкретнішому рівні оперувати не системами у цілому, а їх структурами. Якщо систему розуміють як усе ціле з усіма об'єктами, що входять до неї і зв'язками між ними, то структуру – як певну схему постійних елементів цього цілого, що виходять з нього. Уся складність елементів, що нині існують і зв'язків між ними фактично зникає, залишається те, що постійно зберігається у часі» [18].

Система освіти охоплює різноманітні компоненти, які залежно від призначення поділяють на: структурні, функціональні, організаційні, діяльнісні, методичні, процесуальні та інституціональні.

Отже, структура освіти охоплює: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; самоосвіту. Ця структура освіти і її складові чітко регламентовані Конституцією України, Законом України «Про освіту» тощо.

Освіта: класифікація і види

Особливе значення для освіти має класифікація і види.

Класифікація (від лат. *classis* – розряд і *facere* – робити) – «особливий випадок застосування логічної операції поділу обсягу поняття, що є деякою сукупністю поділів (розподіл деякого класу на види, розподіл цих видів і так далі)» [11].

Враховуючи, що сутністю освіти є такі освітні процеси, як навчання, виховання, розвиток і соціалізація, часто здійснюється підміна понять. Тобто замість термінів «навчання», «виховання», «розвиток» чи «соціалізація» вказують «освіта».

Класифікацію понять, пов'язаних із освітою за різними класифікаційними ознаками, відображено у таблиці (див. табл.).

Враховуючи ознаки освіти (наявність інституції, цілеспрямованого процесу і освітнього результату), її основними видами є: дошкільна освіта, загальна середня освіта (ШКІЛЬна освіта), позаШКІЛЬна освіта, професійно-технічна освіта (училища, ремісничі ШКОЛи), вища освіта (вища ШКОЛа), післядипломна освіта.

Тріада «Людина–Освіта–Держава»

На сьогодні у світі – 195 незалежних держав з чисельністю понад 7,4 млрд населення на 5 континентах планети Земля [17; 22].

У ХХ ст. людність світу зростала найшвидше порівняно з усіма минулими епохами. За прогнозами, якщо й надалі населення світу зростатиме такими темпами, то до 2042 року воно досягне 9 млрд [17].

Перенаселення стає негативним фактором для планети Земля. Адже потрібні ресурси – їжа, вода, житло тощо. Природа періодично включає механізми регуляції. Одним із потужних людських механізмів є і освіта. Враховуючи, що освіта тісно пов'язана, створена і функціонує в єдності з людиною і державою, важливим постає питання їх розгляду як тріади і основи цивілізації.

Тріада (грец. *тріас* – трійка, трійця) – єдність, утворювана трьома окремими частинами, елементами [21]. Тріада «Людина–Освіта–Держава» – єдність, утворена окремими складовими, що забезпечують функціонування та розвиток життя цивілізації. У тріаді «Людина–Освіта–Держава» освіта творить із людини особистість, а особистість – служить власному життю і державі. «Особистість – це ознака свідомого індивіда, який займає певну позицію у суспільстві і виконує певні соціальні ролі» [19]. «Особистість – системна соціальна характеристика індивіда, що формує предметну діяльність та спілкування і зумовлює причетність до суспільних відносин» [там само].

Держава як особлива форма організації суспільства відповідає за людину, а людина як соціальна істота, відповідно, працює на себе і державу. Містком між людиною і державою є освіта.

Освіта на основі знань забезпечує трансформацію «людина – особистість» і «суспільство – держава». Отже, освіта надає людині освіченості, а суспільству – державності.

У результаті, освіта, маючи власну назву, що пов'язана з традиціями держав і мовними особливостями, є у всіх без винятку державах.

Тріада «Людина–Освіта–Держава» є основою цивілізації.

Освіта: історичний досвід і цивілізації

Аналізуючи питання розгортання цивілізацій у часі, яке досліджували Б. Н. Кузик, Ю. Б. Яковець [14; 23], і генези розвитку світової освіти, репрезентовані О. Н. Джурицьким [24], зазначимо їх взаємозалежність. На основі цих узагальнень визначають історико-освітні хронологічні межі і цивілізації. Отже, розвиток цивілізації і тріади «Людина–Освіта–Держава» як її основи можливий за умови врахування сутності, традицій та особливостей. Чому на цьому акцентуємо увагу? Перед людиною, освітою, державою постали виклики.

Одразу наголосимо, що виклик є фундаментальною проблемою.

Концепцію «виклик–відгук» сформулював ще у 30–60-х роках ХХ ст. англійський історик, дипломат, професор Арнольд Джозеф Тойнбі. «Сутність концепції полягає в тому, що виникнення цивілізацій пов'язане з появою певного виклику історичної ситуації і адекватним відгуком на нього. Такий виклик спонукає до росту цивілізацій. Відповіддю на виклик суспільство вирішує поставлену перед ним задачу і цим переводить себе у більш високий, досконалий стан. Неможливість адекватної реакції на виклик означає деградацію суспільства» [13]. У питанні «виклик» необхідними постають питання «відгук» або ж «відповідь». Відгук показує, як цивілізація розв'язує певну проблему, яке вирішення вона їй знаходить, як поведуть себе люди, коли історична ситуація ставить під загрозу саме їх існування [там само].

Отже, сьогодні, на початку ХХІ століття, коли розпочався третій історичний суперцикл і постіндустріальна світова цивілізація, надзвичайно важливим постає запитання: «Як правильно реагувати на виклики, що постали перед людиною, освітою, державою, щоб не нанести цивілізації непоправної шкоди?».

З огляду на це, розглянемо питання поведінки і поетапного розвитку освіти.

Системі освіти властива поведінка. Як зазначає Т. Парсонс: «Однією з важливих якостей системи є те, що вона має поведінку. Складні системи – організми, особистості і суспільства – мають здатність накопичувати і передавати інформацію, і в них виникають процеси управління і самоорганізації. Така система, після руйнівного впливу, здатна повертати собі рівновагу» [18].

Освіта як система і підсистема цивілізаційної системи проходить етапи становлення, розвитку, функціонування й занепаду. Занепад як етап (період) постає унаслідок невідповідності системи потребам часу і середовища, що змінилися на наступному етапі. Функціонування і розвиток системи освіти є результатом відповідності вимогам часу і середовища, розробленню і освоєнню прогресивних нововведень, які переводять систему на вищий якісний рівень.

При цьому дії щодо визначення стратегії розвитку освіти, навчальних закладів необхідно починати обов'язково в період стабільної життєдіяльності системи, а не в екстремальних точках життєвого циклу, коли освіта, навчальні заклади опиняються на порозі переломного моменту від стабільного функціонування до занепаду [5].

Надзвичайно важливим постає питання використання фактів, явищ і процесів, що забезпечують міжпредметні зв'язки:

– педагогіка як наука про навчання, виховання і розвиток особистості є методичною основою освіти, сприяє розробленню теоретичних і методичних питань освіти;

Класифікація понять, пов'язаних із освітою за різними класифікаційними ознаками

Класифікаційна ознака	Назва
За видом освіти	Дошкільна освіта; загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; базова вища освіта; повна вища освіта; післядипломна освіта
За рівнем освіти	Дошкільний рівень освіти; початковий загальний середній рівень освіти; базовий загальний середній рівень освіти; повний загальний середній рівень освіти; позашкільний рівень освіти; професійно-технічний рівень освіти; вищий рівень освіти; післядипломний рівень освіти
За інституціями освіти	Навчальні заклади; наукові, науково-методичні, методичні установи; науково-виробничі підприємства; органи управління освітою; органи самоврядування у галузі освіти
За визначниками змісту освіти	Освітні програми; стандарти освіти та освітньої діяльності; освітні кваліфікації
За статусом суб'єктів освітньої діяльності	Здобувачі освіти, їх батьки та/або законні представники; педагогічні працівники; науково-педагогічні працівники; інші працівники, які працюють в системі освіти
За територіальною ознакою здобуття освіти	Міжнародна; європейська; національна; українська; регіональна; місцева; муніципальна
За функцією знань	Теоретична; прикладна; практична; фахова
За змістом навчання, виховання, професійної підготовки	Біологічна; військова; громадянська; гуманітарна; духовна; екологічна; економічна; математична; медична; мистецька; наукова; педагогічна; політехнічна; правова; природнича; спортивна; соціальна; технічна; трудова; фізична; філологічна; хімічна; художня; юридична
За підходами, методиками	Особистісно орієнтовна; компетентнісна; інклюзивна; гендерна
За принципами організації	Традиційна; інноваційна; альтернативна; самоосвіта; домашня
За віком здобувачів освіти	Освіта дітей; освіта дорослих
За принципом управління освітою	Централізоване управління освітою; децентралізоване управління освітою
За формами навчання	Очна форма навчання; заочна форма навчання; дистанційна форма навчання; дуальна форма навчання; формальна форма навчання; неформальна форма навчання; інформальна форма навчання
За формою фінансування освіти	Державна форма фінансування освіти; приватна форма фінансування освіти; змішана форма фінансування освіти
За формою організації	Індивідуальна робота; групова робота; масова робота
За терміном навчання	Короткотривале навчання; неперервне навчання; навчання впродовж життя

– психологія як наука про закономірності розвитку і вияву психіки взагалі та людини як конкретної особистості допомагає розширити різні факти про поведінку і вчинки дітей різного віку, як окремо кожного з них, так і колективу в закладах освіти;

– філософія як наука про пізнання світу, що виробляє систему знань про фундаментальні принципи і основи людського буття, становить методологічну основу освіти, розглядає її сутність, вивчає принципи істинності знання, результатів діяльності;

– соціологія як наука, що розкриває закони розвитку і функціонування соціальних спільнот і соціальних процесів, взаємини особистості і суспільства, закономірності масової поведінки людей, сприяє досягненню освіти як певного соціального інституту в контексті суспільних відносин;

– фізіологія як наука, що досліджує і розкриває процеси, які характеризують діяльність мозку, центральної нервової системи, передбачає зв'язок з освітою в ефективному використанні можливостей організму людини під час освітньої діяльності;

– кібернетика як наука про управління, зв'язок і перероблення інформації в складних системах забезпечує функціонування системи освіти, розглядає як проблеми єдиного світу з погляду закономірностей оброблення інформації;

– юриспруденція як наука про державу і право розкриває специфічні правові відносини, що є в освіті як у сфері суспільного життя;

– філологія як наука про вивчення мов забезпечує лінгвістичне розкриття і обґрунтування етимології слів;

– економіка як наука, що вивчає специфіку виробничих відносин у певній галузі або сфері суспільної діяльності, сприяє визначенню системи фінансування освіти, закладів освіти, обсягів цих коштів та видатків, ефективності їх вирішення.

У загальному вигляді концептуальну схему освіти як системи можна представити так:

1. Освіта є складовою цивілізаційної системи і системою нижчого порядку.

2. Освіта тісно пов'язана з людиною і державою і функціонує в тріаді «Людина–Освіта–Держава».

3. Освіта є інструментом домінування держави у світі та розвитку людини як особистості.

4. Освіта як категорія має свої чіткі ознаки:

- наявність інституції – закладу;
- наявність цілеспрямованого процесу (навчально-виховного або освітнього) – що охоплює, зазвичай, навчання, виховання, розвиток, соціалізацію;
- наявність результату – документа про освіту (атестат, диплом, свідоцтво) та/або освітніх результатів (знання, вміння, цінності, культура або компетентності).

5. Освіта як ціле буде більшою, ніж сума її частин; системоутворювальною складовою системи освіти є освітня діяльність.

6. Система освіти охоплює структурні, функціональні, організаційні, діяльнісні, методичні, процесуальні та інституціональні компоненти.

7. Основними видами освіти є дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна.

Література

1. Bertalanffy L. von. General System Theory. Foundations, Development, Applications. N. Y., 1968; London, 1971.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
3. Відкрита система [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_\(%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_(%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC))
4. Вільчинська Н. Ю. Освітня політика Європейського Союзу: особливості формування та реалізації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н. Ю. Вільчинська. – К., 2012. – 20 с.
5. Войчук В. О. Формування готовності керівників до програмно-цільового управління розвитком позашкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. О. Войчук. – К., 2001. – 22 с.
6. Джури́нський А. Н. Зарубежна педагогіка: учебн. посіб. / А. Н. Джури́нський. – М., 2008. – 383 с.
7. Досвід [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4>
8. Закони логіки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1298010840313/logika/zakoni_logiki
9. Інституціоналізація [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
10. Клапків Ю. М. Концептуалізації поняття інститут та інституалізація для ринку фінансових послуг [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://aphd.ua/publication-32/>
11. Класифікація [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [0%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F)
12. Клімова Г. П. Освіта і цивілізація : моногр. / Г. П. Клімова. – Харків: Право, 1996. – 127 с.
13. Концепція «виклик – відгук» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5.%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F_%22%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B3%D1%83%D0%BA%22
14. Кузык Б. Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: в 2 т. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. – Т. 1: Теория и история цивилизаций. – 768 с.
15. Людство [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE#.D0.92.D0.B8.D0.BD.D0.B8.D0.BA.D0.BD.D0.B5.D0.BD.D0.BD.D1.8F_.D1.96_.D1.80.D0.BE.D0.B7.D0.B2.D0.B8.D1.82.D0.BE.D0.BA
16. Малхасян Т. Е. Социальный опыт: сущность, источники формирования, функционирование (социально-философский анализ): автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Т. Е. Малхасян. – Э., 1992. – 21 с.
17. Населення Землі [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%96
18. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс ; пер. с англ. В. Ф. Чесноковой, С. А. Белановского. – М.: Академ. проект, 2002. – 832 с.
19. Поняття «людина», «особистість», «індивід», «індивідуальність» та співвідношення між ними [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part4/4101.htm
20. Садовський В. Н. Основания общей теории систем / В. Н. Садовский. – М.: Наука, 1974. – 279 с.
21. Словник іншомовних слів / [за ред. акад. О. С. Мельничука]. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
22. Список країн світу [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83
23. Цивілізація [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#cite_note-15
24. Цілепокладання [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D1%86%D1%96%D0%BB%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

Анотації

Олена БИКОВСЬКА
Освіта як система. Тріада «Людина–Освіта–
Держава»

ДО 95-РІЧЧЯ «РШ»**Вельмишановні
Анжеліно Володимирівно
і колектив журналу «Рідна школа»!**

Вітаємо вас із 95-річчям знаного освітнього часопису – надійного інформаційного партнера освітян, що висвітлює найактуальніші педагогічні питання.

Ваша невтомна праця є вагомим внеском у розвиток освіти і науки, інформування громадськості про питання теорії, практики і методики. Інститут почав співпрацювати з журналом майже із часу свого заснування, а з роками співробітництво стає все міцнішим. Висловлюємо вам щиро вдячність за інформаційну підтримку проектів Інституту екології економіки і права. Бажаємо успіхів, наснаги та невичерпної енергії у підкоренні нових вершин, майбутніх нових досягнень на професійній ниві!

Маємо надію на подальшу співпрацю!

*Олена БИКОВСЬКА,
ректор Інституту екології економіки і права*

У статті розглянуто основні положення освіти як системи. Розкрито сутність освіти, характеристику освіти як підсистеми цивілізаційної системи і окремої системи. Проаналізовано питання історико-освітніх хронологічних меж і цивілізацій. Особливу увагу приділено триаді «Людина–Освіта–Держава» як основі цивілізації.

Ключові слова: освіта, система, цивілізація, феномен, держава, триада, людина.

Елена БЫКОВСКАЯ**Образование как система. Триада «Человек–Образование–Государство»**

В статье рассмотрены основные положения образования как системы. Раскрыты сущность образования, характеристика образования как подсистемы цивилизационной системы и отдельной системы. Проанализированы вопросы историко-образовательных хронологических границ и цивилизаций. Особое внимание уделено триаде «Человек–Образование–Государство» как основе цивилизации.

Ключевые слова: образование, система, цивилизация, феномен, государство, триада, человек.

Olena BYKOVSKA**The education as a system. Triad «Man–Education–State»**

The article considers with the main provisions of education as a system. Reveals the essence of education, the characterization of education as a subsystem of a civilization system and a separate system. Analyses questions of historical-educational chronological boundaries and civilizations. Particular attention is paid to the triad «Man–Education–State» as the basis of civilization.

Keywords: education, system, civilization, phenomenon, state, triad, person.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ**Інститут екології економіки і права:
розвиваємо українсько-болгарську
співпрацю**

У рамках міжнародної співпраці Інституту екології економіки і права з болгарськими колегами започатковано проект – програму творчих канікул «Давайте творити разом!». Проект організували Міністерство освіти і науки Болгарії, Національний палац дітей Болгарії під керівництвом Тетяни Досевої. Його мета – культурно-освітній обмін і розвиток міжнародної співпраці.

Упродовж п'яти років в його реалізації та організації поїздок брали участь Посольство Республіки Болгарія в Україні, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України, Міністерство освіти і науки України. Щорічно до проекту залучають різні категорії учасників. У рамках волонтерської програми допомоги дітям та сім'ям, постраждалим від воєнних дій на Сході України, у 2015 р. Інститут екології економіки і права організував поїздку до Болгарії і участь у програмі для родини військового, який служить у зоні АТО – дружини і двох доньок.

Активну участь у реалізації проекту також брали студенти та викладачі ІЕЕП, НПУ імені М. П. Драгоманова, кафедри позашкільної освіти, які навчаються за спеціалізацією «Позашкільна освіта».

Учасники програми мали можливість ознайомитися з традиціями та культурою Болгарії, активно спілкуватися з болгарськими викладачами і учнями, вивчати кращі педагогічні практики й обмінюватися досвідом. Насиченою була і культурна програма: організовано екскурсії історичними місцями Болгарії – мис Калиакра, Балчик, Несебр, монастир Аладжа, Кам'яний ліс (побиті камені), ботанічний сад.

Українсько-болгарська співпраця сприяє підтримці і розвитку партнерських стосунків, підвищенню якості освіти, професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

За інф. прес-служби ІЕЕП